

rizuje sociálně psychologické potřeby osobnosti jako produkt mezilidských vztahů a norem hodnocení lidských skutků a chování, které se vytvořily v určitých kulturně historických podmínkách rozvoje určité společnosti, třídy či společenské skupiny. Zdůrazňuje význam formování sociálně psychologických potřeb v raném věku dětství a konstatuje, že této problematice je dosud věnována nepřiměřeně malá pozornost.

K. Petkeřová a A. Josifov ve stati *Způsob života a společenské uznání* charakterizují sociální satisfakci jako zvláštní normu vzájemných vztahů mezi jedincem a společností a zdůrazňují zejména význam ocenění práce (její naplnění i času jí věnovaného) jako nástroje formování socialistického způsobu života.

Třetí oddíl je věnován utváření mezilidských vztahů v socialistické společnosti a je tematicky poměrně různorodý. Zabývá se problematikou utváření sociálního klimatu v malých obytných komunitách, dále vazbou mezi literaturou a utvářením způsobu života (B. Ninov: *Krásná literatura a styl chování*), právě tak jako některými specifickými tradicemi v životním způsobu různých národů, tříd a vrstev (L. Stojkov: *Sociálně psychologické aspekty komplimentu*). Oddíl je uveden studií D. Gradova *Psychologie mezilidských vztahů v kategorii způsobu života*, která zdůrazňuje, že problém utváření vztahů mezi lidmi nabývá stále většího významu v důsledku rozmachu vědeckotechnické revoluce proměňující převážnou část formálních struktur malých kolektivů.

Nejzajímavější příspěvky se vztahují k problematice utváření mezilidských vztahů v malých obytných lokalitách. T. Nedelševa ve stati *Malé město jako celek* ukazuje nedostatek anonymity v malých bulharských městech a silnou neformální sociální kontrolu chování každého jedince. Obdobnými problémy se zabývá i L. Dojčinov, který ve stati *Problémy sociálního klimatu v malé lokalitě (čtvrti) v zrcadle dopisů redakcím časopisů* analyzuje problémy socialistického soužití a tvorbu životního prostředí. Konstatuje, že značnou roli v utváření způsobu života obyvatel má systém veřejné kontroly, která pomáhá učit se žít a vytvářet dobré životní prostředí. Zamýšlí se též nad hodnotami, které jednotlivec může vložit do zlepšení životního prostředí.

* * *

Sborník představuje zajímavou informaci o současném stavu výzkumu způsobu života v Bulharsku. Dokumentuje především určitou snahu dokázat oprávněnost této kategorie v systému marxisticko-leninských věd o společnosti a poukázat z tohoto hlediska na řadu bílých míst v současném společenskovědním poznání. Problémy způsobu života situuje převážně na pomezí sociologie a sociální psychologie, zabývá se problémy utváření soudružských mezilidských vztahů na pracovišti i v lokalitě, otázkami formování jednotlivce v současné socialistické společnosti.

Příspěvky uveřejněné v první části sborníku naznačují, že ambice výzkumu socialistického způsobu života jsou však daleko vyšší, aspirují na komplexní prozkoumání společenské praxe v logice historické kontinuity a diskontinuity a na postižení totality společenských vztahů v jednotě společenského a individuálního, kulturního a sociálního.

Blaguna Šimková

Zbigniew Sufin: Planowanie przyszości społeczeństwa (Perspektivní plánování společnosti)

Warszawa, Instytut Wydawniczy CRZZ 1975, 206 s.

Podobně jako v Československu, byla i v sousedním Polsku během prvé poloviny sedmdesátých let zpracována pro potřeby dlouhodobého plánování řada prognóz rozvoje různých oblastí společenského života. Kromě souboru prací, jež v letech 1970–1974 organizovala v rámci komitétu *Polsko 2000* Polská akademie věd (byly zpracovány například prognózy socioprofesionální struktury obyvatelstva, urbanizace, vývoje rodiny, spotřeby aj.), probíhaly i resortní prognostické práce týkající se jednotlivých odvětví národního hospodářství. Prognózy se stávaly východiskem expertiz určených pro stranické a státní orgány (k nejznámějším patří nesporně *Zpráva o stavu osvěty* sestavená pod vedením J. Szczepańskiego) a spolu s nimi pak byly souhrnně využity při přípravě návrhu perspektivního plánu sociálního a ekonomického rozvoje Polské lidové republiky do r. 1980.

Na analýzách, prognózách i návrhu perspektivního plánu se podílela řada pracovníků společenských věd, mezi nimi i sociologů, pro něž byla účast zdrojem nových a cenných zkušeností. Osvojovali si problémový přístup ke společenské realitě, její chápání ve vazbě na materiálně technické podmínky a ekonomické determinanty a z hlediska možného ovlivnění plánem. Učili se komunikovat při posuzování společenských problémů navzájem mezi sebou i s plánovači. Výsledky svých teoretických prací a empirických výzkumů byli nuceni hodnotit z hlediska jejich využitelnosti při koncipování a řešení konkrétních společenských problémů.

Na tyto zkušenosti navazuje ve své knížce o perspektivním plánování společnosti polský sociolog, pracovník Ústavu základních problémů marxismu-leninismu při ÚV PSDS, Zbigniew Sufin. Opírá se o svou několikaletou spolupráci s odborem perspektivního plánování Plánovací komise při Radě ministrů PLR, kde byl členem skupiny expertů zpracovávající sociální problematiku v návrhu perspektivního plánu sociálního a ekonomického rozvoje PLR. V osmi kapitolách rozsahem vcelku skromné práce pojednává o *teoretickém východisku plánu, o metodologických problémech spojených s formulací sociálního programu, o ekonomických předpokladech realizace sociálních cílů a rozvoji vědy, o plánování životních podmínek, ekonomické činnosti obyvatelstva a přeměn v oblasti práce, rozvoje osvěty a vzdělávání, účasti lidí v kultuře a jejich společenské aktivity*. Kniha je bohatě dokumentována, v široké míře navazuje na zpracované expertizy a prognózy, výzkumy a rozborů statistického materiálu, stejně jako na cíle a rozvojové strategie formulované v návrhu perspektivního plánu.

Literaturu o sociálním plánování (Sufin sám tohoto termínu neuzívá) orientující se dosud převážně na obecnější teoretické a metodologické otázky nebo naopak na technické a organizační zabezpečení plánů sociálního rozvoje, a to hlavně na úrovni pracovních kolektivů, obohacuje Sufinova práce především ve dvou směrech. Věnuje pozornost plánování sociálního rozvoje na *celospolečenské úrovni* a spojuje diskusi metodologických otázek s rozбором *věcné* problematiky společenského rozvoje. Výsledkem je živý a čtivý text plný konkrétních údajů, rozebírající aktuální sociální problémy a poskytující představu o možných a společensky žádoucích směrech jejich řešení. Metodologické principy společenského plánování v socialistické společnosti, jako je nutnost spojování ekonomických a sociálních stránek v procesy analýzy a programování sociálního rozvoje nebo respektování základní role životních podmínek při formování sociálních procesů, stejně jako metodické úkoly – například zdokonalení informační základny sociálního plánování, provázání plánu s programem aj., zde organicky vyplývají z diskuse věcné problematiky a nabývají tak konkrétního a srozumitelného obsahu. Z domácí literatury stojí svým obsahem, genezí i dobou vzniku Sufinově práci snad nejbližší kniha R. Dubna a B. Stíbalové z r. 1976 *Jak budeme žít v roce 2000?* Na rozdíl od této obsažnější studie pojednávající o prognóze životní úrovně je však kniha Z. Sufina orientována více sociologicky a všímá si navíc také metodologických stránek perspektivního plánování.

První kapitola, *Rysy společnosti rozvinutého socialismu*, shrnuje v kostce východiska i hlavní teze práce, k nimž se pak ostatní kapitoly vracejí již v hlubší a podrobnější poloze. Perspektivní plán vychází z předpokladu, že v r. 1990 budou v PLR vytvořeny podmínky pro existenci rozvinuté socialistické společnosti. Tento vývoj bude výsledkem dynamického rozvoje materiálně technické základny, změn v sociální struktuře polské společnosti a změn v oblasti společenského vědomí. Podobně jako v ostatních socialistických zemích budou hlavními zdroji rozvoje výrobních sil vědeckotechnický pokrok, rozvíjení nových průmyslových odvětví, zdokonalování soustavy plánování a řízení, růst kvalifikace a motivace pracujících, rozvoj socialistických výrobních vztahů v celém hospodářství a mezinárodní dělba práce a integrace zemí socialistického společenství.

Autor zdůrazňuje význam sociálně diferencovaného přístupu v plánování společenského rozvoje, klade důraz na zvyšování životní úrovně jako prostředku pracovní motivace, spojení osobních a společenských zájmů a faktoru rozvoje osobnosti člověka. Růst životní úrovně je nutno založit na principu sociální rovnosti, spočívajícím za socialismu v rovnosti životních šancí jednotlivců a sociálních skupin, při současném zabezpečení určité úrovně uspokojování potřeb všech členů společnosti nezávisle na jejich příjmech. Jde o přístup spojující princip rovnosti se zásadou odměňování podle práce.

O *socialistickém způsobu života* autor hovoří jako o jednom ze dvou aspektů socialistické koncepce života. Druhým aspektem je utváření životních podmínek zabezpečujících všestranný rozvoj jednotlivce. Charakteristickým rysem životního

způsobu v socialistické společnosti, tj. „způsobu, jak lidé využívají životní podmínky, jež si vytvářejí a přetvářejí“, je aktivní přístup člověka k životu. Jsou to rozdíly v kvalitě a intenzitě této aktivity, jež diferencují způsob života jednotlivců i sociálních skupin. Rozhodující význam připadá činnosti pracovní, racionální spotřebě materiálních statků, společenské a politické aktivitě, vzdělávacím činnostem a účasti v kulturním životě.

Z. Sufin pak rekapituluje záměry perspektivního plánu, pokud jde o jednotlivé složky životních podmínek polské společnosti. Plán předpokládá, že reálné mzdy v socialistickém sektoru porostou v průměru o 0,5 % ročně a že jejich struktura bude regulována v souladu s potřebami zavádění nové techniky a růstu kvalifikace. Poroste fond společenské spotřeby obyvatelstva; při jeho využívání bude preferováno zvyšování minimálních mezd a důchodů, rodinných přídatků, půjčky mladým manželům a další výdaje ve prospěch dětí, mládeže a starých lidí. V oblasti bydlení je formulován úkol zabezpečit do r. 1990 každé rodině vlastní byt. Značnou pozornost plán věnuje modernizaci měst a obcí.

V zájmu lepšího zásobování obyvatelstva spotřebním zbožím se předpokládá modernizace spotřebního průmyslu a zvýšení dovozu pro vnitřní trh. Služby se budou rozvíjet s ohledem na diferencované potřeby různých skupin obyvatelstva. Předpokládá se další prodlužování volného času zkracováním pracovní doby, rozvojem služeb, mechanizací domácností apod. Je třeba vytvářet předpoklady pro takové využívání volného času, které by přispívalo k rozvoji jednotlivce i společnosti. S tím pak souvisí záměry perspektivního plánu v oblasti rozvoje kulturních institucí a činnosti a rozvoje vzdělávací soustavy. Na úseku zdravotní péče se klade důraz na profilaxi a spojení léčby s rehabilitací.

Druhá kapitola, *Proces tvorby sociálního programu v perspektivním plánu*, je zajímavá z metodického hlediska. Poskytuje představu o postupech, které byly v PLR zvoleny při zařazování sociálních úkolů do perspektivního plánu, i o zkušenostech, jež vyplynuly ze spolupráce společenských věd s plánovacími orgány.

Práce na projektu perspektivního plánu probíhala ve třech etapách. V první etapě vymezily skupiny expertů z různých vědních oborů hlavní společenské problémy, z nichž bylo třeba vycházet při určování úkolů do r. 1990, a to v oblasti životních podmínek obyvatelstva, zaměstnanosti, kultury, výchovy, zdravotnictví, sociálního zabezpečení a populační politiky. Při zpracování expertiz byly v široké míře využity existující sociální výzkumy. Naléhavě se projevila nezbytnost celostního, komplexního pojetí sociální problematiky a také nezbytnost zdokonalit současné metody perspektivního plánování tak, aby bylo možné bilancovat finanční náklady potřebné pro realizaci úkolů v sociální sféře. V druhé etapě byla vypracována východiska perspektivního plánu v podobě souboru základních sociálně politických cílů plánu, ekonomických podmínek jejich realizace, principů strategie plánu a hlavních problémů prostorového rozvoje. Kromě obecně formulovaných úkolů, jako je dosažení vyšší materiální a kulturní úrovně obyvatelstva, zvýšení společenské produktivity práce, zdokonalování socialistických výrobních vztahů apod., byly na jejich základě stanoveny také konkrétnější cíle do r. 1990. Tyto cíle se týkaly příjmů a spotřeby obyvatelstva, rodiny, vzdělávání a výchovy, ochrany zdraví a sociálního zabezpečení, účasti na kultuře, volného času a společenské aktivity obyvatelstva. Na rozdíl od úkolů v oblasti ekonomického rozvoje byly sociální úkoly formulovány v kvalitativní, problémové podobě.

Autor konstatuje, že v projektu přetrvávala tendence pojmát ekonomické a sociální úkoly autonomně. Nedařilo se také odhadnout ekonomické prostředky potřebné pro realizaci sociálních úkolů ani vliv sociálních faktorů na vývoj ekonomiky. Proto také bylo při zpracování perspektivního plánu do r. 1990 shledáno, že z metodických důvodů je zatím předčasné pokoušet se odvozovat jeho cíle důsledně cestou dezagregace hlavního úkolu, jímž je budování rozvinuté socialistické společnosti v PLR. Z toho důvodu byly cíle plánu v sociální sféře prezentovány formou problémových programů týkajících se například růstu příjmů obyvatelstva, formování jeho ekonomické aktivity, bydlení, zkracování pracovní doby apod. Programy věnovaly velkou pozornost podmínkám a strategií realizace úkolů. Při jejich zpracování se potvrdilo, že při konkretizaci úkolů sociálního rozvoje na bližší časové období nelze postupovat metodou rozpisu, že mnohem důležitější je určit vazby mezi úkoly a je podmiňujícími faktory, resp. pravděpodobnost realizace úkolů v závislosti na splnění rozhodujících podmínek.

Spolupráce plánovačů a odborníků z oblasti společenských věd při tvorbě perspektivního plánu přinesla oběma stranám mnoho zkušeností. Sociologové, demografové

a další odborníci si ověřili, že jejich výzkumy mohou být využity při perspektivním plánování, že však je nutné, aby byly orientovány problémově, soustřeďovaly se na klíčové otázky a při rozboru daného problému překonávaly hranice mezi jednotlivými vědními obory. Spolupráce společenských věd přispěla k formulaci plánu a naznačila, jakým směrem bude nutné zdokonalovat metodologii společenského plánování. Společenské cíle je třeba více než dosud chápat v jejich vzájemných vztazích a vázat je na vizi budoucí společnosti.

Postup uplatněný při přípravě perspektivního plánu do r. 1990 je významným pokrokem při uplatňování integrálního přístupu v ekonomickém, sociálním a prostorovém plánování v PLR. Integrální plánování se vyznačuje „takovým přístupem k hospodářským, sociálním a kulturním úkolům, který je chápán jako prvky programu usilujícího o rozvoj socialistické společnosti jako celku“. Základním prostředkem prosazování integrálního přístupu je *sociální politika* chápána v širším smyslu jako vymezení obecných a hlavních cílů rozvoje hospodářství a společnosti. V užším smyslu je pak sociální politika programem a metodou realizace určitých sociálních cílů socialistické společnosti. V PLR se sociální politika může opřít o velký počet diagnostických výzkumů a prognostických prací, jejichž společným nedostatkem je však roztržičnost, nejednotnost a slabiny při analýze příčinných mechanismů. Je třeba směřovat k vypracování syntetické prognózy rozvoje polské společnosti.

V následujících šesti kapitolách si autor výtýčil nelehký úkol pojednat na omezeném počtu stránek o jednotlivých tematických oblastech perspektivního plánu v sociální oblasti. Výklad úkolů plánu a předpokládaných cest k jejich dosažení je doplněn analytickými údaji, rozбором sociálních problémů a prognostickými úvahami. Pro ilustraci autor hojně užívá příkladů z oblasti regionální problematiky, kde se může opřít o své vlastní práce. Jednotlivé složky širokého záběru se nedaří vždy dost organicky spojit, výklad je místy příliš extenzivní, analytický materiál ztrácí vazbu na vlastní otázky plánování.

V třetí kapitole pojednává Z. Sufin o *plánování životních podmínek*. Řadí k nim nejen statky potřebné k uspokojování materiálních, sociálních a kulturních potřeb společnosti, ale také způsob jejich organizace a rozdělování, společenské zásady rozhodující o rovnosti nebo nerovnosti životních šancí a společenské vztahy ve skupinách, jejichž činnost je spojena s uspokojováním životních potřeb lidí. Formování životních podmínek pak spočívá jak v produkci výrobků, organizaci služeb a plánování příjmů, tak v působení na způsob fungování společenských institucí. Toto široké pojetí životních podmínek jako soustavy činitelů materiálních, sociálních a kulturních je bezesporu podnětné, i když na druhé straně poněkud problematizuje hranice této kategorie. Životní podmínky je nutno analyzovat a plánovat v sociálně diferencovaném pohledu, z hlediska potřeb různých sociálních skupin a uplatňovat přitom podstatně jemnější diferenciační hlediska než tradiční statistickou klasifikaci rozlišující pouze fyzicky a duševně pracující.

V dalších pasážích přechází Z. Sufin k rozboru konkrétních podmínek života polské společnosti. Zabývá se strukturou osobní spotřeby, preferencemi ve fondu společenské spotřeby — zdůrazňuje nezbytnost sledovat podíl na společenské spotřebě podle sociálních skupin, hovoří o změnách obytného prostředí, modernizaci měst a vesnic — upozorňuje na problémy plynoucí z „nedoinvestovanosti“ měst — a o utváření funkčně prostorové struktury měst.

Následující, stručná čtvrtá kapitola je zřejmě zařazena spíše z rámcových důvodů. Zabývá se *ekonomickou determinací uskutečňování sociálních cílů a rolí vědy*, většinou však jen v poměrně kusé a ilustrativní poloze. Rekapituluje dynamizující faktory hospodářského rozvoje a naznačuje roli, která z tohoto hlediska přísluší vědě. Zdůrazňuje nutnost promyšleného řešení celého řetězce výzkum—vývoj—aplikace a zamýšlí se nad možností vyjádření efektivity vědy.

Pátá kapitola *Pracovní aktivita a přeměny v oblasti práce* uvažuje o budoucím vývoji, objemu a struktuře pracovních sil v PLR v souvislosti s očekávaným demografickým vývojem (pokles natality zmenšuje přírůstek pracovních zdrojů) a dalším uplatňováním vědy a techniky. Charakteristické bude zvyšování významu služeb v národním hospodářství projevující se mimo jiné přílivem pracovníků a vyšším společenským hodnocením jejich práce. Vědeckotechnický rozvoj povede k dalším změnám v charakteru a obsahu práce a k procesům specializace a integrace pracovních činností. K překonání negativních důsledků technického rozvoje budou v podnicích vypracovávány komplexní programy zahrnující širší profilaxi, zabezpečení větší disciplíny pracovníků a koncepční řešení pracovních podmínek v rámci

technické modernizace. S přechodem k intenzivnímu růstu se musí prohloubit využití potenciálu lidské složky výrobních sil. Větší pozornost bude proto třeba věnovat využití kvalifikace pracovníků, jejich aspirací, znalostí a schopností při výběru a rozmístování.

Šestá kapitola o *rozvoji osvěty a sebevzdělávání* se opírá o již zmíněnou *Zprávu o stavu osvěty*. Předpokládá se vytvoření integrovaného systému osvěty založeného na koordinovaném působení všech výchovných a vzdělávacích institucí. K jeho hlavním zásadám patří zabezpečení rovnosti mládeže v přístupu ke vzdělání, výběru školy a směru vzdělání podle individuálních schopností a aspirací, koncepce vzdělání poskytujícího široký všeobecný základ s možností specializace v rámci zvyšování kvalifikace při zaměstnání. Počítá se se zavedením všeobecného desetiletého středního vzdělání, na něž bude navazovat příprava učňovské mládeže a příprava nadaných studentů pro vysoké školy.

Autor upozorňuje na některé sociální problémy spojené s dalším rozvojem osvěty. Další školní docházka bude narážet na tendenci mládeže dříve se osamostatňovat, program všeobecného středního vzdělání se bude dostávat do dílčího rozporu s přetrvávající potřebou nequalifikovaných pracovníků a pracovníků pro málo atraktivní činnosti. Tyto otázky bude nutné řešit z pozice akceptující vzdělání jako autentickou hodnotu, jež vede k všestrannému rozvoji lidské osobnosti a příznivě ovlivňuje vývoj životního způsobu jednotlivců.

Sedmá kapitola o *účasti na kultuře* vychází z prognózy rozvoje kultury zpracované paralelně s koncepcí rozvoje osvěty. Správně se zde zdůrazňuje, že při formování společenského vědomí se nelze opírat jen o verbální prostředky, ale že je třeba vytvářet především podmínky pro realizaci hodnot socialistické společnosti a poznávat společenské mechanismy, které ovlivňují jejich prosazování. Důležité je podněcovat aktivní kulturní činnosti a aktivitu těch sociálních skupin, jež se dosud omezují jen na zábavní polohu kultury. Plánování v oblasti kultury, pokud se neredukuje na rozvoj kulturních zařízení, je mnohem složitější než v jiných oblastech a méně než jinde může mít ukazatelově normativní polohu.

Poslední, osmá kapitola pojednává o *společenské aktivitě obyvatelstva*. Autor podtrhuje objektivní nutnost rozvíjení společenské aktivity za socialismu a zajímavým způsobem rozebírá její motivy z hlediska jednotlivce: vedle uvědomělosti zde hrají roli i poznávací funkce společenské aktivity, její význam při získávání prestiže a autority a uspokojování dalších individuálních potřeb. Rozebírá mobilizační roli celospolečenských cílů, význam komunikačních procesů a informovanosti při aktivizaci obyvatelstva a otázky společenské aktivity v podnicích.

Sufinova knížka se zabývá perspektivním plánováním rozvoje polské společnosti a českému čtenáři by proto mohlo její téma snad na první pohled připadat poněkud odlehlé. Záhy se však přesvědčí, že problémy a úkoly, které řeší sousední socialistické Polsko, jsou natolik blízké našim vlastním, že přinejmenším po metodické stránce jsou zkušenosti z přípravy sociálního programu PLR zajímavé i pro naše sociology.

Michal Illner

Ágnes Losonczi: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben (Spůsob života v čase, vo veciach a hodnotách)

Budapešť, Gondolat 1977, 796 s.

„Mierou každého pokroku a rozvoja je človek, a pokrok je vyjadrením toho, ako slúžia spoločenské životné podmienky vlastným ľudským cieľom...“ (s. 19).

Preto aj výskum spôsobu života je dôležitým pre toho, „kto hľadá zmysel fungovania a rozvíjania spoločnosti v uskutočňovaní ľudského života, sleduje realizáciu spoločenských zámerov v naplňaní ľudskej existencie a prejavy humánneho obsahu bytia“ (s. 17).

Autorka knihy *Spůsob života v čase, vo veciach a v hodnotách* Á. Losoncziová, vychádzajúc z vysoko humánneho postulátu, si kladie otázku, ako sa zmysel a cieľ spoločenského rozvoja realizuje a osvedčuje v každodennom živote ľudí.